Työ ja turva -osasto/RJ/ea 19.11.2018

Eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunta
TyV@eduskunta.fi

SAK lausunto Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 2. osaan ”Ratkaisuja työn murroksessa”

Tulevaisuusselonteon toisen osan tarkoitus oli toimia keskustelunavauksena tuleville vuosille. Valitettavasti raportti on laadittu erityisesti toimenpidesuositusten osalta puutteellisesti. Niistä paistaa läpi ideologisia pyrkimyksiä, joiden juuret on helppo jäljittää.
Kuten raportissa todetaan, olisi tärkeää löytää ratkaisuja koko yhteiskuntaa koskeviin ongelmiin siten, että niihin sitouduttaisiin yli vaalikausien. Tätä ajatellen onkin valitettavaa, että tämä selonteko tarjoaa vain vähän rakennuspuita sellaiseen. Selonteon ensimmäinen osa oli laadittu varsin huolellisesti. Olisi ollut luontevaa jatkaa sen pohjalta toiseen osaan laatien sellaiset toimenpidesuositukset, joihin olisi löydettävissä laaja sitoutuminen. Nyt raportit ovat luonteiltaan erilaiset.

Sopiminen

Selonteossa otetaan annettuna vailla minkäänlaisia evidenssejä, että sopimisen rakenteen pitäisi muuttua kohti lisääntyvää paikallista sopimista ja tulonmuodostus muuttuisi oleellisesti nykyisestä. Molemmat väittämät ovat lähinnä median ja joidenkin järjestöjen lanseeraamia käsityksiä, löysää puhetta ilman perusteita. Vaikuttaa jopa siltä, että kirjoittajilla ei ole selvää käsitystä koko sopimisen rakenteesta saati paikallisen sopimisen laajuudesta ja mahdollisuuksista.

Alustatyön pelisäännöt

SAK yhtyy näkemykseen, että alustatyön pelisäännöt on saatava kuntoon. Tämä koskee sekä alustoilla toimivia yrityksiä että niiden kautta työskenteleviä. Kategoriat ovat nykyisellään perustellut eikä uusia kategorioita tarvita. Sen sijaan työntekijän määritelmä on täsmennettävä siten, että se kattaa nykyisin alustataloudessa epäitsenäisessä ja alisteisessa asemassa työskentelevät työntekijät.

Selonteossa pidetään annettuna ja selvänä sitä, että kaikki alustataloudessa tehty työ olisi automaattisesti muuta kuin työsuhteista työtä. Tällainen oletus on kuitenkin jopa vaarallinen. Myös alustataloudessa tehtävää työtä pitää tulkita tosiasiallisen työn tekemisen tavan ja olosuhteiden perusteella eikä vain sillä perusteella, minkälaisia sopimuksia yritykset ovat päättäneet käyttää. Alustataloudessa työsuhteen kaltaisessa asemassa työskentelevät henkilöt voivat olla suoraan tai epäsuorasti alustan pitäjän työnjohdon ja valvonnan alaisia ilman tosiasiallista mahdollisuutta päättää itsenäisesti työn tekemisen ajankohtaa tai työn hintaa.

Koska käytännössä alustataloudessa teetetään työtä pääosin ilman työsopimussuhdetta, työntekijöiden toimeentulo on epävarmaa ja täysin riippuvainen tarjolla olevista työtilaisuuksista. Työsuhdeturvaa ei ole laisinkaan ja sopimus voidaan päättää perustelematta ja ilman ennakkovaroitusta tai irtisanomisaikaa. Alustataloudessa työskentelevillä henkilöillä ei tällöin myöskään ole työsuhteen mukanaan tuomaa oikeutta ansiosidonnaiseen sosiaaliturvaan, kuten sairausvakuutuksen ja työttömyysturvan etuudet, työterveyshuoltoon eikä lakisääteiseen työtapaturma- ja ammattitautivakuutukseen. Alustataloudessa työskentelevät jäävät myös vaille työpaikan osaamisen kehittämistä, osallistumisoikeuksia ja kollektiivisia neuvotteluoikeuksia.

Työnantajan näkökulmasta alustatalous näyttää tarjoavan joissakin tilanteissa oivallisen keinon kiertää työnantajavelvoitteista ja siten siirtää kaikki työnantajavelvoitteet työn tekijän kannettavaksi. Lisäksi alustatalous tarjoaa mahdollisuuden harmaaseen talouteen, kun alustojen valvonta on osoittautunut lähes mahdottomaksi.

Tulevaisuusselonteon 2. osassa on ylipäätään erikoista se, kuinka raportti kuljettaa alustojen kautta poliittisia agendoja, joilla ei lähtökohtaisesti ole mitään tekemistä alustatalouden kanssa. Tästä esimerkkinä on vaatimus julkisen sektorin työehtojen kriittiselle tarkastelulle alustatyön leviämisen takia.

SAK mielestä teknologian kehittymiseen liittyvät toimenpide-ehdotukset ovat selonteossa monilta osin hyvin epäselviä. Esimerkiksi toimenpide-ehdotus ”Poistetaan esteet työtehtävien automatisoinnilta”. Samaan aikaan puhutaan halpuutettujen työtehtävien automatisoinnista, kriittisestä keskustelusta vähimmäispalkoista ja tekoälyn ja ihmistyön yhteistyön tukemisesta. Mitä vähimmäispalkkaviittauksella esimerkiksi tarkoitetaan ja miksi, jää kunkin omien arvailujen varaan. Jos tuottavuus kasvaa automatisoinnin myötä, eikö sen pitäisi johtaa palkkojen nousuun? Sen sijaan tehtävien automatisoinnin suurimmat esteet eli uuden teknologian käyttöönoton haasteet jäävät kokonaan huomiotta.

Sosiaaliturva

Työn muotojen muuttuessa on väistämätöntä pohtia myös sosiaaliturvan kehittämistä. Keinoja, joilla erilaista keikkatyötä tekevät turvaavat toimeentulonsa palkan ja sosiaaliturvan avulla. Keinoja, joilla nykyisestä sosiaaliturvasta tehdään selkeämpi ja ymmärrettävämpi.

SAK painottaa, ettei tavoitteena kuitenkaan tule olla työelämään liittyvien ongelmien ratkaiseminen sosiaaliturvan kautta. Sosiaaliturvaa tulee kehittää suuntaan, jossa palkkatyön ja yrittäjyyden vuorottelu huomioidaan esim. työttömyysturvan yhdistelmävakuutuksen kautta. SAK kannattaa edelleen syy- ja ansioperusteista sosiaaliturvaa.

Selonteosta puuttuu täysin palveluiden yhteys sosiaaliturvaan. Oma aktiivisuus ei aina riitä tai siihen ei ole osaamista saati voimavaroja. Työttömien osalta toimivat ja yksilölliset työvoimapalvelut ovat avainasemassa työelämään palaamisessa sekä osaamisen kehittämisessä. SAK painottaa laajasti palveluiden merkitystä eri sosiaaliturvaetuuksia saaville.

Työhyvinvointi

Positiivisena aloitteena raportissa on mainittavissa tarve työhyvinvoinnin ja erityisesti työn mielekkyyden edistämiselle. Tieteellisin menetelmin on useaan kertaan todettu, kuinka työhyvinvoinnin kautta on saavutettavissa tuottavuushyötyjä. Tälle toiminnalle pitää saada vahvempi jalansija niin yhteiskunta- kuin työpaikkatasolla.

Valitettavasti selonteko ei tarjoa konkreettisia toimenpide-ehdotuksia toiminnalle, ainoastaan seurannalle. Raportissa todetaan eri kohdassa oikeutetusti kuinka työurien pirstaloituminen ja epävarmuus aiheuttavat stressiä. On selvää, että ne myös vaikuttavat osaltaan työn mielekkyyteen negatiivisesti. Olisi ollut luontevaa hahmotella ratkaisuja, joilla työssäkäyvien turvallisuuden tunnetta voitaisiin vahvistaa, mikäli turvattomuuden tunteen oletetaan lisääntyvän. Nämä työntekijän turvallisuuden tunnetta vahvistavat ehdotukset puuttuvat raportista.

Osaaminen

Tulevaisuusselonteosta löytyy SAK:n näkemyksen mukaan hyviä elementtejä osaamisen kehittämismahdollisuuksia parantamiseen. Erityisesti esille voi nostaa opiskelun ansiosidonnaisella työttömyysturvalla. Osaamisen kehittäminen ei kuitenkaan saa tapahtua vain työttömyysturvaa ja lisääntyviä omaehtoisia velvoitteita painottamalla.

Uutta työelämää palvelevan koulutusjärjestelmän on SAK:n mielestä kyettävä ennakoimaan muutoksia, jolloin koulutuksen kautta voidaan tarjota mahdollisuus uuteen työuraan. Oikeus koulutukseen ja opiskelun aikaiseen toimeentuloon olisi säilyttävä yli erilaisten työsuhteiden. Järjestelmän pitää myös tukea yksilöiden omaa mahdollisuutta rakentaa työuraa, joustavuutta ja muutosvalmiutta.

Elinikäinen oppiminen on aina nojautunut ohjaukseen ja tukeen eikä tämä käsitys ole mielestämme lainkaan vanhanaikainen. Ihmiset tarvitsevat tukea ja ohjausta työurallaan, jotta tehdyt koulutukselliset ja muut valinnat johtavat hyvään lopputulokseen.

SAK:n mielestä koulutuspolitiikan perustavoitteena pitää kuitenkin olla, että kaikilla on vähintään toisen asteen tutkinto.

SAK:n yhtyy myös selontekoon kirjattuun tavoitteeseen vähentää koulutuksen ja työn ulkopuolella olevien nuorten määrää ja koulutuksen keskeyttämistä sekä edistää nuorten työllistymistäisuudessa.

SAK on kuitenkin huolissaan siitä, että nuorten syrjäytymisen ehkäisy on kovin hankevoittoista. Hankkeista monet ovat erinomaisia, mutta niiden juurruttamiseen tarvitaan jatkossa paitsi hallinnollista yhteistyötä myös resursseja. Teoriassa asiat ovat kyllä hoidossa, mutta käytännössä nykyresurssit eivät riitä niiden hoitamiseen. Myös perhe-, mielenterveys yms. palveluiden resursseihin tarvitaan kohennusta, jotta varhaisen puuttumisen toimet saataisiin maaliin.

Maahanmuutto

SAK on samaa mieltä siitä, että Suomi tarvitsee systemaattista lyhyen ja pitkän aikavälin ennakointitietoa ulkomaisen työvoiman tarpeista. Ennakointia tarvitaan niin työvoimatarpeista kuin koulutustarpeista. Mutta ennakointi pelkästään ei riitä – Suomeen tarvitaan laaja, kysyntälähtöinen proaktiivinen maahanmuuttoon liittyvä yhteiskuntapoliittinen maahanmuuttopoliittinen ohjelma, joka sisältää mm. koulutuspolitiikkaa, perhepolitiikka, sosiaalipolitiikkaa.

Suomi tarvitsee toki osaavaa ja kansainvälistä työvoimaa, innovatiivisia kasvuyrittäjiä ja huippu-osaajia. Työperäisen maahanmuuton tulee kuitenkin hyödyttää kansantaloutta eikä kuormittaa valtion sosiaaliturvajärjestelmää. Lupaprosesseja tulee tietty sujuvoittaa ja kansainvälisten osaajien palveluja kehittää.

Maahanmuuttajien, erityisesti konfliktialueilta tulleiden työttömyys on pitkään ollut korkeammalla tasolla kuin kantasuomalaisten. Heikoimmassa asemassa ovat maahanmuuttajanaiset. OECD:n tuoreen Suomen maaraportin mukaan varhaisilla kotouttamistoimenpiteillä ei ole onnistuta riittävästi aktivoimaan erityisesti maahanmuuttajanaisia. Seurauksena on, että naiset etääntyvät yhä kauemmas työmarkkinoilta. Konfliktialueilta tulleiden maahamuuttajanaisten erityisasemaa tulee ottaa paremmin huomioon - nykyisin kotoutumissuunnitelman enimmäisaika voi pidentyä vain vamman, sairauden, äitiys-, isyys- tai vanhempainvapaan vuoksi, mutta hoitovapaa ei laskettaisi syyksi pidentää kotoutumissuunnitelman enimmäisaikaa. Maahanmuuttajanaiset saavat usein enemmän kuin kaksi lasta ja käyttävät paljon kodinhoitotukea, joten on riski, etteivät he pääsekään kotoutumissuunnitelman piiriin. Tätä ei ole otettu huomioon uuden kotouttamislain HE:ssa (Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kotoutumisen edistämisestä).

Kotouttamiskoulutus

Kotouttamispolitiikan hyvät tavoitteet eivät valitettavasti ole kaikilta osin siirtyneet käytäntöön, jossa on paljon puutteita. Esimerkiksi osaamisen tunnistamisen ja tunnustamisen käytäntöihin tarvitaan paljon parannuksia. Maahanmuuttajien aiempaa osaamista ja suoritettuja opintoja ei edelleenkään kyetä tunnistamaan koulutusjärjestelmässä tai työelämässä riittävästi, eikä palveluista ja toiminnasta viestiminen tai yhteistyö eri tahojen välillä ole riittävää.

Työ ja turva -osasto/RJ/ea 19.11.2018

Kotouttamiskoulutuksen yhtenä ongelmana on, että työllistymistä on alettu suunnittelemaan vasta kielen oppimisen ja muun kotoutumisen jälkeen. Pahimmillaan tällainen prosessi hidastaa työelämään siirtymistä sekä passivoi ja turhauttaa aikuisia työnhaluisia ihmisiä. Yhteyksiä yrityksiin ja työnantajiin tulee kotoutumiskoulutuksessa lisätä ja kieliopinnot mahdollistettava sekä työssä että opinnoissa oleville.

Panostamalla maahanmuuton alkuvaiheeseen voitaisiin nopeuttaa työllistymistä ja vähentää koulutuksen keskeyttämisiä. Kotouttamistoimet ja -palvelut eivät valitettavasti aina toteudu paikallistasolla kotouttamislainsäädännön edellyttämällä tavalla, ja osa maahanmuuttajista jää palveluiden ulkopuolelle. Esimerkiksi alkukartoitukset ja kotoutumissuunnitelmat eivät toteudu kaikissa kunnissa toivotulla tavalla. Tähän tarvitaan parannusta.

Maahanmuuttajien työllistymistä tukevien työvoima- ja yrittäjyyspalvelujen tarjonta tulee turvata myös tulevaisuudessa. Suurena haasteena on se, miten turvataan laadukkaiden kotoutumispalvelujen tarjonta, saatavuus ja toimivuus sekä maahanmuuttajien yhdenvertainen asema palvelujen käyttäjinä.

Kotouttamiskoulutuksen kilpailutuksella on ikäviä sivuvaikutuksia - valinnan ratkaiseva kriteeri on usein edullinen hinta eikä niinkään laatu – esimerkiksi laadun merkitys on jossain tapauksissa ollut vain 25 prosenttia ja hinnan 75 prosenttia. Jatkuvat kilpailutukset kuitenkin heikentävät koulutuksen kehittämistä ja valmiita yhteistyökuvioita alueen työnantajien kanssa.

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry

Lisätietoja:
- Palkkapolitiikka/sopiminen/alustatalous: johtaja Annika Rölli-Sällinen, annika.ronni-sallinen@sak.fi
- Tuottavuus/työn merkitys: kehittämispäällikkö Juha Antila, juha.antila@sak.fi
- Koulutus ja osaaminen: koulutus- ja työllisyysasioiden päällikkö Mikko Heinikoski, mikko.heinikoski@sak.fi
- Sosiaaliturva: sosiaaliasioiden päällikkö Pirjo Väänänen, pirjo.vaananen@sak.fi
- Maahanmuuttopolitiikka: maahanmuuttopolitiikan asiantuntija Eve Kyntäjä, eve.kyntaja@sak.fi